

Міністерство внутрішніх справ України
Харківський національний університет внутрішніх справ

РАЛЬЧЕНКО ІГОР МИКОЛАЙОВИЧ

УДК 343.33

**КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЗЛОЧИНИ
ПРОТИ ОСІБ ТА УСТАНОВ, ЩО МАЮТЬ
МІЖНАРОДНИЙ ЗАХИСТ (СТ. 444 КК УКРАЇНИ)**

12.00.08 – кримінальне право та кримінологія;
кримінально-виконавче право

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Харків – 2016

Дисертацією є рукопис

Робота виконана у Харківському національному університеті внутрішніх справ, Міністерство внутрішніх справ України.

Науковий керівник –

доктор юридичних наук, професор
Житний Олександр Олександрович,
Харківський національний університет
імені В. Н. Каразіна, професор кафедри
кримінально-правових дисциплін
юридичного факультету.

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор,
академік Національної академії
правових наук України
Гуторова Наталія Олександрівна,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, директор
Полтавського юридичного інституту;

кандидат юридичних наук, доцент
Павликівський Віталій Іванович,
Харківський економіко-правовий
університет, завідувач кафедри
кримінально-правових дисциплін та
адміністративного права.

Захист відбудеться 8 квітня 2016 року о 14.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.700.03 у Харківському національному університеті внутрішніх справ (61080, м. Харків, пр-т Льва Ландау, 27).

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Харківського національного університету внутрішніх справ (61080, м. Харків, пр-т Льва Ландау, 27).

Автореферат розісланий 4 березня 2016 року.

**Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради**

Д. Ю. Кондратов

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Складна, конфліктогенна й суперечлива обстановка, в якій Україна зміцнює державну незалежність та розбудовує громадянське суспільство, вимагає від неї ефективної взаємодії з багатьма зарубіжними країнами і міжнародними організаціями. Тому наша держава повинна особливо ретельно дбати про захист представників суб'єктів міжнародного права, які перебувають на її території. Вжиття всіх належних заходів для забезпечення безпеки цих осіб вимагають і закріплені в чинних міжнародних договорах (Віденській конвенції про дипломатичні зносини 1961 р., Конвенції про запобігання та покарання злочинів проти осіб, які користуються міжнародним захистом, у тому числі дипломатичних агентів 1973 р. тощо) зобов'язання України щодо її участі в підтриманні міжнародного правопорядку, захисті миру й безпеки людства. До засобів виконання зазначених завдань належать і кримінально-правові, в тому числі встановлена ст. 444 Кримінального кодексу України (далі – КК) відповідальність за злочини проти осіб та установ, що мають міжнародний захист.

До проблем кримінальної відповідальності за агресивні дії проти осіб, які користуються захистом згідно з міжнародним правом, звертались М. О. Акімов, О. О. Бахуринська, О. М. Броневицька, Н. О. Гуторова, С. Ф. Денисов, І. С. Доброход, О. О. Дудоров, В. П. Ємельянов, О. О. Житний, Ю. М. Жмур, В. М. Киричко, М. Й. Коржанський, В. Г. Кундеус, В. О. Миронова, Т. М. Тертиченко, С. С. Яценко, М. І. Хавронюк, В. Б. Харченко та деякі інші вітчизняні правознавці. Окремі питання кримінально-правової характеристики таких злочинів висвітлено в дисертації С. М. Мохончука «Кримінально-правова охорона миру та безпеки людства» (2014 р.). Однак поки що у вітчизняній юридичній доктрині матеріальна підстава кримінальної відповідальності за злочини проти осіб та установ, що мають міжнародний захист (склад злочину, передбачений ст. 444 КК, його елементи й ознаки) та законодавча регламентація її забезпечення поглибленої науково-теоретичної розробки не отримали. Наявні публікації з цієї тематики розкривають лише окремі аспекти цієї складної проблеми. Деякі наукові позиції фахівців щодо відповідальності за вказані посягання є дискусійними, не узгоджені належним чином з міжнародно-правовими засадами встановлення заборони вказаних посягань.

Зазначені обставини в комплексі визначають актуальність теми дисертації, зумовлюють потребу в її поглибленій розробці у самостійному монографічному дослідженні.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дослідження узгоджується з п. 2.1 Пріоритетних напрямів наукових досліджень Харківського національного університету внутрішніх справ (далі – ХНУВС) на 2011–2014 роки, затверджених рішенням Вченої ради ХНУВС від 28 грудня 2010 року, п. 5.14 Пріоритетних напрямів наукових досліджень ХНУВС на період 2015–2019 років, схвалених Вченою радою ХНУВС 24 квітня 2015 р., а також відповідає комплексній темі наукових досліджень кафедри кримінального права та кримінології факультету № 1 ХНУВС на 2014–2018 роки «Протидія злочинності

кримінально-правовими та кримінологічними засобами» (номер державної реєстрації 0113U008195).

Тему дисертації затверджено рішенням Вченої ради ХНУВС (протокол № 13 від 22.12.2014 р.).

Мета і задачі дослідження. *Метою* дослідження є надання комплексної характеристики підстави й засобів забезпечення кримінальної відповідальності за злочини проти осіб та установ, що мають міжнародний захист, вироблення рекомендацій щодо вдосконалення положень вітчизняного законодавства, яке встановлює таку відповідальність, а також практики застосування ст. 444 КК.

Цій меті підпорядковані *задачі* дослідження:

- виявити обставини, які зумовили потребу впровадження кримінальної відповідальності за посягання, спрямовані проти осіб та установ, що мають міжнародний захист;
- розглянути підставу й принципи криміналізації злочинів проти осіб та установ, що мають міжнародний захист;
- проаналізувати зарубіжний досвід встановлення кримінальної відповідальності за посягання проти осіб та установ, що мають міжнародний захист;
- розкрити зміст об'єктів злочинів, передбачених ст. 444 КК;
- охарактеризувати потерпілих і предмети в складах злочинів проти осіб та установ, що мають міжнародний захист;
- уточнити зміст передбачених ст. 444 КК діянь «напад на приміщення», «викрадення особи», «погрози»;
- надати характеристику суб'єктивних ознак злочинів проти осіб та установ, що мають міжнародний захист;
- вирішити питання кваліфікації злочинів за ст. 444 КК та розмежування складів злочинів проти осіб та установ, що мають міжнародний захист, і складів злочинів, які мають спільні з ними ознаки;
- оцінити засоби забезпечення реалізації кримінальної відповідальності за передбачені ст. 444 КК злочини.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що складаються у зв'язку із забезпеченням охорони міжнародного правопорядку кримінально-правовими засобами.

Предметом дослідження є кримінальна відповідальність за злочини проти осіб та установ, що мають міжнародний захист (ст. 444 КК України).

Методи дослідження. Упродовж всього дослідження застосовувався діалектичний метод, який надав можливість охарактеризувати кримінальну відповідальність за злочини проти осіб та установ, що мають міжнародний захист, шляхом поглибленого вивчення більш загальних категорій кримінального права та правознавства в цілому. Юридичний аналіз ознак складів вказаних злочинів, а також передбачених ст. 444 КК санкцій було здійснено з використанням формально-логічного методу (розділи 2, 3, підрозділ 4.2). Для з'ясування змісту термінології, вжитої у національних і міжнародних правових актах, застосовано герменевтичний метод (підрозділи 1.2, 1.3, 2.1–2.3). Системно-структурний і функціональний методи сприяли визначенню внутрішніх зв'язків між ознаками

складів передбачених ст. 444 КК злочинів (розділи 2, 3), а також забезпечили вивчення питань їх кваліфікації (підрозділ 4.1). Історико-порівняльний метод дозволив відстежити розвиток законодавства про відповідальність за посягання, спрямовані проти офіційних представників суб'єктів міжнародних відносин (підрозділ 1.1), а порівняльно-правовий – виявити переваги й недоліки ст. 444 КК у її співвідношенні з кримінально-правовими актами зарубіжних держав (підрозділи 1.3, 4.2), оцінити її узгодженість із нормами міжнародного права (підрозділи 1.2, 2.1, 2.2, 3.2). Соціологічні й статистичні методи дозволили оцінити поширеність досліджуваних посягань й сформулювати рекомендації щодо кваліфікації діянь за ст. 444 КК (підрозділи 1.1, 1.3, 2.1, 4.1).

Нормативно-правову основу дослідження становлять Конституція України, міжнародні правові акти, законодавство України про кримінальну відповідальність. Його науково-теоретичною основою є публікації вітчизняних та зарубіжних фахівців з кримінального права, кримінології, міжнародного публічного права, теорії держави та права.

Наукова новизна одержаних результатів визначається тим, що дисертація є першим в Україні комплексним монографічним дослідженням кримінальної відповідальності за злочини проти осіб та установ, що мають міжнародний захист. Вона конкретизується в таких наукових положеннях:

вперше:

- виявлено дискретний характер розвитку у вітчизняному законодавстві засобів нормативного забезпечення кримінальної відповідальності за посягання, спрямовані проти офіційних представників суб'єктів міжнародного права (наявність деяких аналогів положень ст. 444 КК у Другому й Третньому Литовських Статутах, у Правах, за якими судиться малоросійський народ, у Кримінальному Уложенні 1903 р. й відсутність подібних норм у кримінальних законах 20-х – 90-х років ХХ ст.);

- встановлено наявність генетичних зв'язків між реалізованим у ст. 444 КК принципом посиленої правової охорони певних осіб і прадавніми традиціями європейських народів (інститутами особистої та публічної гостинності), а також нормами права зовнішніх відносин, що дозволило розглянути підстави кримінальної відповідальності за аналізовані злочини як один із засобів виконання державою своїх зобов'язань у сфері міжнародної політики;

- доведено, що основним безпосереднім об'єктом злочинів проти осіб та установ, що мають міжнародний захист, є суспільні відносини, які гарантують безперешкодне виконання офіційними представниками суб'єктів міжнародного права своїх обов'язків як умову забезпечення нормального (основаного на принципах і нормах міжнародного права) спілкування між ними;

- встановлено, що нижня межа наявної у ч. 1 ст. 444 КК санкції відповідає характеру й ступеню суспільної небезпечності злочинів проти осіб та установ, які мають міжнародний захист, а верхня встановлює максимальне покарання за них як більш м'яке порівняно з передбаченими за деякі (кваліфіковані) види посягань на волю людини, у зв'язку із чим її слід переглянути (збільшити покарання до дванадцяти років позбавлення волі);

удосконалено:

– судження, що, з урахуванням визначеного у ст. 444 КК зв'язку потерпілого й безпосереднього об'єкта злочину, вона поширюється лише на посягання, спрямовані проти офіційних представників суб'єктів міжнародного права, а тому передбачені в цій нормі дії, спрямовані проти близьких цих осіб, осіб складу аналізованого злочину не утворюють;

– теоретичну інтерпретацію змісту дій, які входять до об'єктивної сторони передбачених ст. 444 КК злочинів: напад на приміщення визначено як протиправне проникнення до нього та (або) його захоплення, поєднане з готовністю винного застосувати насильство до будь-якої особи; викрадення особи, яка має міжнародний захист, – як незаконне, неконтрольоване потерпілим (вчинене проти його волі або з ігноруванням її) переміщення його з місця перебування в будь-яке інше місце;

– уявлення про структуру родового об'єкта злочинів, передбачених розділом XX Особливої частини КК (міжнародний правопорядок визнано одним із видових об'єктів, що входить до його складу);

– визначення мети провокації війни (це наявність у винного в момент вчинення злочину прагнення підбурити міжнародний збройний конфлікт, досягти виникнення певного виняткового стану у відносинах між суб'єктами міжнародного права) та мети провокації міжнародних ускладнень (це прагнення винного схилити будь-яких суб'єктів міжнародного права вчинити дії, які можуть призвести до погіршення або припинення відносин між ними взагалі або в окремій сфері, викликати міжнародний спір, суперечності, розбіжності у міжнародних відносинах);

дістали подальший розвиток:

– наявні в теорії кримінального права ідеї щодо змісту чинників криміналізації;

– аргументи щодо доцільності розширення кола діянь, які утворюють об'єктивну сторону злочинів проти осіб або установ, що мають міжнародний захист;

– підходи до розмежування складів передбачених ст. 444 КК посягань та складів інших злочинів зі спільними ознаками;

– положення про наявні (альтернативну санкцію за погрозу вчинення нападу на службові або житлові приміщення осіб, які мають міжнародний захист, викрадення або позбавлення волі цих осіб) та перспективні (кваліфіковані склади злочинів проти осіб чи установ, що мають міжнародний захист) засоби диференціації кримінальної відповідальності за посягання, передбачені ст. 444 КК.

Практичне значення одержаних результатів. Висновки та пропозиції дослідження можуть бути використані:

– у науково-дослідницькій роботі – для подальшої розробки теоретичних проблем відповідальності за злочини проти осіб та установ, що мають міжнародний захист (Акт впровадження результатів дисертаційного дослідження в діяльність Кримінологічної асоціації України від 25 листопада 2015 року);

– у правотворчості – в процесі вдосконалення законодавства України про кримінальну відповідальність за посягання на мир, безпеку людства та міжнародний правопорядок;

– у правозастосовній діяльності – при кваліфікації злочинів за ст. 444 КК та відмежуванні його від суміжних складів злочинів;

– у навчальному процесі – при підготовці навчальної та методичної літератури й викладанні у вищих навчальних закладах дисциплін «Кримінальне право», «Кваліфікація злочинів» (Акт впровадження в навчальний процес ХНУВС від 5 листопада 2015 року).

Апробація результатів дисертації. Викладені в дисертації висновки й пропозиції доповідались автором на всеукраїнських й міжнародних наукових і науково-практичних конференціях: «Від громадянського суспільства – до правової держави» (м. Харків, 24 квітня 2015 р.); «Актуальні сучасні проблеми кримінального права та кримінології у світлі реформування кримінальної юстиції» (м. Харків, 22 травня 2015 р.); Актуальні проблеми кримінального права та процесу (м. Кривий Ріг, 12 червня 2015 р.); «Актуальні проблеми застосування кримінального законодавства» (м. Київ, 5 листопада 2015 р.); «Сучасні тенденції в юридичній науці України та зарубіжних країн» (м. Запоріжжя, 26–26 вересня 2015 р.); «Актуальні питання кримінального права, кримінального процесу та криміналістики (на вшанування пам'яті Ганса Гросса)» (м. Львів, 29 січня 2016 р.). Дослідження пройшло обговорення на засіданнях кафедри кримінального права та кримінології та кафедри кримінально-правових дисциплін ХНУВС.

Публікації. Основні положення й висновки дослідження викладено дисертантом у підготовлених одноособово дванадцяти публікаціях: шести статтях (з яких п'ять опубліковані у наукових виданнях України, визнаних МОН України фаховими з юридичних наук, одна – у науковому виданні іншої держави із напрямку, з якого підготовлено дисертацію), а також шести тезах наукових доповідей.

Структура дисертації. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів, які охоплюють десять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (342 найменування) та двох додатків. Повний обсяг дисертації становить 228 сторінок (основний текст – 190 сторінок; список використаних джерел – 34 сторінки, додатки – 4 сторінки).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації, висвітлено її зв'язок з науковими планами й темами, визначено мету, задачі, об'єкт і предмет дослідження, вказано використані в ньому методи, розкрито наукову новизну результатів дослідження, його практичне значення, наведено дані про апробацію та оприлюднення матеріалів дисертації.

Розділ 1 «Передумови встановлення кримінальної відповідальності за злочини проти осіб та установ, що мають міжнародний захист» складається з трьох підрозділів.

У *підрозділі 1.1 «Соціальні, політичні й правові аспекти потреби забезпечення кримінально-правової охорони осіб та установ, що мають міжнародний захист»* висвітлено розвиток принципу забезпечення безпеки окремих осіб під час перебування їх за межами своєї держави, який бере початок з давніх інститутів

гостинності (давньоримські *hospitium privatum*, *hospitium publicum*, давньогрецька проксенія тощо) й у звичаях посольського права. Сьогодні він утвердився в нормах права зовнішніх відносин (дипломатичному праві, консульському праві тощо), закріплений у міжнародних договорах.

Аналіз законодавства, яке в минулому застосовувалось на території сучасної України, показав, що елементи забезпечення кримінально-правової охорони безпеки й недоторканності певних осіб (послів, вищих представників іноземних держав) містились у Другому (1566 р.) і Третьому (1588 р.) Литовських статутах, Правах, за якими судиться малоросійський народ (1743 р.), Уголовному уложенні (1903 р.). Однак у законодавстві 20–90-х рр. ХХ ст. такі положення відсутні.

Наголошується, що злочини проти осіб, які користуються міжнародним захистом, перешкоджаючи виконанню покладених на них суб'єктами міжнародного права місій, створюють загрози підтриманню нормальних міжнародних відносин, необхідних для співробітництва між державами.

У підрозділі 1.2 «Підстава та принципи криміналізації злочинів проти осіб та установ, що мають міжнародний захист» аргументується, що встановлення кримінальної відповідальності за вказані злочини зумовлене наявністю в них небезпеки для охоронюваних національним і міжнародним правом об'єктів, ступінь якої вимагає суворої боротьби з ними. Підтверджено відповідність встановлення передбачених ст. 444 КК заборон основним принципам криміналізації (міжнародно-правова необхідність і допустимість, відносна поширеність діяння, конституційно-правова адекватність та ін.).

У підрозділі 1.3 «Зарубіжний досвід кримінальної відповідальності за злочини проти осіб та установ, що мають міжнародний захист» порівнюється опис ознак складів зазначених злочинів у ст. 444 КК України з подібними приписами кримінально-правових актів деяких іноземних держав. Встановлено, що уявлення українського законодавця про об'єкт злочинів проти осіб та установ, які мають міжнародний захист, є найближчим до розуміння його законодавцями багатьох «пострадянських» держав. При визначенні потерпілих у низці іноземних кримінальних законів уточнено, які саме особи відповідають цій ознаці складу злочину. У частині досліджених кримінально-правових актів діяння, які входять до об'єктивної сторони складів злочинів проти осіб та установ, що мають міжнародний захист, більш повно відповідають вимогам норм міжнародного права (наприклад, в Пенітенціарному Кодексі Естонії встановлено відповідальність за вторгнення на територію, у будівлю чи приміщення, або їх захоплення). Всі зарубіжні закони пов'язують суб'єктивну сторону злочинів проти осіб чи установ, що мають міжнародний захист, із умисною формою вини, але в КК багатьох держав Європи цей елемент складу злочину не передбачає наявності будь-якої мети (на відміну від КК України).

Розділ 2 «Об'єктивні ознаки злочинів проти осіб та установ, що мають міжнародний захист (ст. 444 КК України)» охоплює три підрозділи.

На початку підрозділу 2.1 «Об'єкти злочинів проти осіб та установ, що мають міжнародний захист» розглядається зміст родового об'єкта злочинів проти осіб та установ, що мають міжнародний захист (відносин, що забезпечують мир, безпеку людства та міжнародний правопорядок) і наявні в його структурі видові

об'єкти, одним із яких є міжнародний правопорядок. Основний безпосередній об'єкт злочинів проти осіб та установ, що мають міжнародний захист, охарактеризовано як відносини, що гарантують безперешкодне виконання офіційними представниками суб'єктів міжнародного права своїх обов'язків як умову забезпечення нормального (основаного на принципах і нормах міжнародного права) спілкування між цими суб'єктами. Розглянуто додаткові безпосередні об'єкти цих злочинів (відносини, що забезпечують особисту недоторканність особи, недоторканність житла).

У підрозділі 2.2 *«Потерпілий та предмет як ознаки злочинів проти осіб та установ, що мають міжнародний захист»* дисертант, з урахуванням бланкетного характеру ст. 444 КК та підстав, на яких у міжнародному праві ґрунтується захист певних осіб, визначає коло потерпілих у складі зазначених злочинів. Зазначено, що гарантії особистої безпеки й недоторканності надаються працівникам національних органів зовнішніх зносин під час перебування їх на державній території будь-якого іншого суб'єкта міжнародного права, функціонерам міжнародних міжурядових організацій та прирівняним до них особам. Хоч міжнародним захистом, за деяких умов, користуються й близькі зазначених осіб, але, враховуючи особливості законодавчого опису аналізованих злочинів (зокрема, наявності серед їх ознак таких, як «мета впливу на характер їхньої діяльності», «мета впливу на діяльність держав чи організацій, що вони представляють») та місця, яке обіймає потерпілий в структурі об'єкта передбачених ст. 444 КК посягань, вони не є потерпілими від аналізованих злочинів.

Констатувавши, що ознакою передбачених у диспозиції ч. 1 ст. 444 КК злочинів є службові й житлові приміщення осіб, які захищені правом міжнародного захисту (предмет злочину), дисертант аналізує зміст відповідних понять та доходить висновку, що їх наявність в національному кримінальному законі є результатом рецепції норм міжнародних договорів. Це вимагає при тлумаченні ознак таких предметів ураховувати, що нормами міжнародного права їм надано більш широкого змісту в порівнянні з вітчизняним правом (наприклад, до службового приміщення дипломатичного представництва віднесено земельні ділянки, які його обслуговують).

У підрозділі 2.3 *«Об'єктивна сторона злочинів проти осіб та установ, що мають міжнародний захист»* вказано, що ст. 444 КК передбачає дві форми злочинного посягання: перша охоплює альтернативні дії, спрямовані на безпосереднє порушення засад міжнародного правопорядку шляхом перешкоджання діяльності осіб чи установ, які мають міжнародний захист (ч. 1 ст. 444 КК); друга – дії, які спрямовані на передачу певних відомостей щодо намірів порушити безпеку осіб або установ, що мають міжнародний захист (ч. 2 ст. 444 КК). За наявних операційних відмінностей, всі вони є способами впливу на діяльність осіб, які представляють суб'єктів міжнародного права, та (або) на діяльність самих цих суб'єктів.

Критично проаналізувавши наявні в юридичній літературі визначення нападу на приміщення (житлові чи службові), дисертант розкриває його зміст з урахуванням характеристик предмета, на який спрямовано напад, і формулює визначення цієї дії як протиправного проникнення до приміщення та (або) його

захоплення, поєднаного з готовністю винного застосувати насильство до будь-якої особи. Викрадення особи, яка має міжнародний захист, визначено як незаконне, неконтрольоване потерпілим (вчинене проти його волі або з її ігноруванням) переміщення його з місця перебування в будь-яке інше місце.

Вказується, що залежно від адресата, передбачена ч. 2 ст. 444 КК погроза може виражатись: 1) у психічному впливі на осіб, які користуються міжнародним захистом, з метою їх залякування та зміни їх поведінки; 2) в інформуванні суб'єктів міжнародного права про наміри (дійсні чи вигадані) виконати агресивні дії, передбачені ч. 1 ст. 444 КК.

Оскільки склади передбачених ст. 444 КК злочинів є формальними, фактичне настання негативних змін у будь-яких охоронюваних кримінальним законом об'єктах при вчиненні злочинів проти осіб та установ, що мають міжнародний захист (наприклад, пошкодження майна при нападі на приміщення установи, початок міжнародного конфлікту тощо) ними не охоплюється і повинно бути враховане при індивідуалізації кримінальної відповідальності винного.

Розділ 3 «Суб'єктивні ознаки злочинів проти осіб та установ, що мають міжнародний захист (ст. 444 КК України)» складається з двох підрозділів.

У підрозділі 3.1 «Суб'єкт злочинів проти осіб та установ, що мають міжнародний захист» досліджено визначені законом ознаки, необхідні й достатні для визнання фізичної особи такою, що підлягає кримінальній відповідальності за передбачене у ст. 444 КК посягання. Відсутність у цій нормі додаткових ознак, які характеризують особу, визначає суб'єкта злочинів проти осіб чи установ, що мають міжнародний захист, як загального. Вказано на доцільність доповнення ст. 444 КК положеннями про відповідальність службової особи за спрямовані проти осіб чи установ, що мають міжнародний захист, дії, вчинені з використанням службового становища.

Із урахуванням положень ст.ст. 19, 20 КК розглянуто осудність як ознаку суб'єкта злочину, яка вказує на здатність особи під час вчинення нею будь-якої з передбачених ст. 444 КК дій розуміти їх зміст та значення, повною або неповною мірою усвідомлювати їх і керувати ними. Наведено аргументи на користь обґрунтованості встановлення 16 років як мінімального віку, з якого настає кримінальна відповідальність за злочини проти осіб та установ, що мають міжнародний захист. Зроблено висновок, що у віці до 16 років людина не здатна повною мірою осмислити зміст та характер суспільної небезпеки таких діянь.

Розглянуто встановлений нормами розділу XIV-1 Загальної частини КК зв'язок кримінальної відповідальності фізичної особи за ст. 444 КК із застосуванням заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб.

Підрозділ 3.2 «Суб'єктивна сторона злочинів проти осіб та установ, що мають міжнародний захист» розпочато з аналізу вини як головної ознаки суб'єктивної сторони зазначених посягань. Наведено докази того, що вина при вчиненні цих злочинів знаходить вираз лише у виді прямого умислу. При цьому усвідомленням винного охоплюються в загальних рисах властивості предмета злочину (житлового чи службового приміщення), статус потерпілого, а також фактичний зміст і незаконність вчинюваної дії (нападу, викрадення, позбавлення волі, погрози). Не має значення обізнаність винного про зміст міжнародно-

правових актів, які регламентують певний статус особи чи приміщення. Вольова ознака умислу при вчиненні передбаченого ст. 444 КК злочину визначається спрямованістю волі особи на суспільно небезпечне діяння і виражається в бажанні скоєння його винним (виконати у завершеному вигляді певну дію – викрасти людину, позбавити її волі, вчинити напад на приміщення) як засобу досягнення певного результату (провокації війни та ін.).

Окрема увага приділена меті як обов'язковій ознаці суб'єктивної сторони аналізованих злочинів. Вказано на її вплив на індивідуалізацію кримінальної відповідальності за ст. 444 КК: про найбільшу небезпеку вчиненого злочину свідчить мета провокації війни. Вона означає наявність у винного в момент вчинення злочину прагнення підбурити міжнародний збройний конфлікт, досягти виникнення певного виняткового стану у відносинах між суб'єктами міжнародного права. Мета провокації міжнародних ускладнень охоплює прагнення винного схилити будь-яких суб'єктів міжнародного права вчинити дії, які можуть призвести до погіршення або припинення відносин між ними взагалі або в окремій сфері, викликати міжнародний спір, суперечності, розбіжності у міжнародних відносинах. Хоч у ст. 444 КК не вказано, вплив на діяльність яких організацій визначається злочинною метою, однак, зважаючи на характер передбаченого нормою посягання, такими є лише міжнародні міжурядові організації (наприклад, ООН та її спеціалізовані установи, Рада Європи, МВФ, ОБСЄ, НАТО тощо).

Розділ 4 «Проблеми кваліфікації та караності злочинів проти осіб та установ, що мають міжнародний захист» складається з двох підрозділів.

У підрозділі 4.1 *«Проблеми кваліфікації злочинів за ст. 444 КК України»* зазначено, що передбачена законом кримінальна відповідальність за посягання, спрямовані проти офіційних представників суб'єктів міжнародного права, може бути реалізована лише за умови відповідної кримінально-правової оцінки скоєного. При цьому наявність в описі цих злочинів деяких ознак, спільних з ознаками низки складів інших злочинів, визначає потребу їх розмежування в процесі кваліфікації злочину за ст. 444 КК. Серед ознак передбачених у ній складів злочинів такими, що перш за все зумовлюють можливість надання кримінально-правової оцінки діянню саме за цією нормою й забезпечують відмежування його від подібних за ознаками посягань (розбою, порушення недоторканності житла та ін.), є основний безпосередній об'єкт посягання, потерпілий, предмет злочину і спеціальна мета.

Доведено, що за наявності спільної ознаки «напад» у складах злочинів, передбачених ч. 1 ст. 444, ст. 257 (бандитизм), ч. 4 ст. 260 КК (напад у складі незаконних воєнізованих або збройних формувань на підприємства, установи, організації чи на громадян) будь-які розмежувальні ознаки в них відсутні, що унеможливує їх розмежування при кваліфікації вчиненого.

Розглянуто питання відмежування передбачених ст. 444 КК злочинів, вчинених з метою провокації війни, від провокації планування, підготовки, розв'язування та ведення агресивної війни, воєнного конфлікту як спеціального питання відповідальності за співучасть у злочині, передбаченому ст. 437 КК.

У підрозділі 4.2 *«Проблеми караності злочинів проти осіб та установ, що мають міжнародний захист»* проаналізовано передбачені у ст. 444 КК санкції, які

визначають зміст та обсяги кримінальної відповідальності за злочини проти осіб та установ, що мають міжнародний захист. Обґрунтовано, що верхня межа санкції ч. 1 ст. 444 КК не відповідає характеру й ступеню суспільної небезпечності злочинів проти осіб та установ, що мають міжнародний захист, як насильницьких злочинів проти міжнародного правопорядку. Вказано, що при створенні ст. 444 КК використано мінімальну кількість засобів диференціації кримінальної відповідальності, що доцільно усунути шляхом створення кваліфікованих складів злочинів проти осіб та установ, які мають міжнародний захист.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснене теоретичне узагальнення і запропоноване нове вирішення наукового завдання, що полягає в науково-теоретичному аналізі передбаченої ст. 444 КК підстави кримінальної відповідальності за злочини проти осіб та установ, що мають міжнародний захист, а також в оцінці проблем її нормативного забезпечення. Результати дослідження дозволили сформулювати такі основні висновки й пропозиції:

1. Зобов'язання держави щодо посилення правового захисту офіційних представників суб'єктів міжнародного права має генетичні зв'язки із прадавнім інститутом гостинності, а також із положеннями посольського (дипломатичного) права й похідних від нього підгалузей, що визначили принципи захисту певних осіб (послів і посланників, дипломатичних агентів тощо). Доцільність введення до національної кримінально-правової системи підстав відповідальності за подібні до передбачених ст. 444 КК посягання обґрунтовується комплексом соціально-правових і політичних чинників, які вказують на значення нормальних міжнародних відносин і міждержавних зв'язків для підтримання миру, світового порядку, забезпечення інтересів України та охорони прав і свобод її громадян.

2. Криміналізація злочинів проти осіб та установ, що мають міжнародний захист, достатньою мірою відповідає: 1) принципу міжнародно-правової необхідності й допустимості; 2) принципу відносної поширеності посягання; 3) принципу конституційно-правової адекватності заборони; 4) принципу здійсненості кримінального переслідування; 5) принципу переваги позитивних наслідків криміналізації. Вона зумовлена їх здатністю загрожувати об'єктам, узятим під охорону національним і міжнародним правом та високим ступенем небезпечності, який вимагає організації кримінально-правової боротьби з ними.

3. Сформульована у КК України матеріальна підстава кримінальної відповідальності за злочини проти осіб та установ, що мають міжнародний захист, за своїми змістовними характеристиками є більш досконалою у порівнянні з аналогічними положеннями кримінально-правових актів багатьох зарубіжних держав. Однак, за прикладом деяких із них, у ст. 444 КК може бути розширено й уточнено перелік потерпілих (вказано на типові їх види) і предметів злочину (додано до них транспортні засоби, які використовуються особами (установами), що мають міжнародний захист, орендовані ними приміщення), збільшено кількість діянь, які утворюють його об'єктивну сторону.

4. Основним безпосереднім об'єктом злочинів проти осіб та установ, що мають міжнародний захист, є суспільні відносини, які гарантують безперешкодне виконання офіційними представниками суб'єктів міжнародного права своїх обов'язків як умову забезпечення нормального (основаного на принципах та нормах міжнародного права) спілкування між ними. Їх додатковими факультативними об'єктами є відносини із забезпечення особистої недоторканності особи, недоторканності житла. Видовим об'єктом цих злочинів є міжнародний правопорядок.

5. Коло потерпілих від передбачених ст. 444 КК злочинів визначається з урахуванням бланкетного характеру норми, згідно з чинними міжнародними договорами, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України. До них належать представники органів зовнішніх зносин іноземних держав й офіційні представники інших суб'єктів міжнародного права. Члени сім'ї цих осіб не є потерпілими у складі аналізованих злочинів, оскільки спрямовані проти них посягання не створюють загроз для безпосереднього й видового об'єктів злочинів проти осіб та установ, що мають міжнародний захист. Предмети передбачених ст. 444 КК злочинів – це приміщення (службові або житлові), що виступають як елемент умов нормального, безперешкодного виконання своєї місії особами, які мають міжнародний захист.

6. Зміст діяння «напад на службові або житлові приміщення осіб, які мають міжнародний захист» слід пов'язувати з протиправним проникненням до приміщень та (або) їх захопленням, поєднаним із готовністю винного застосувати насильство до будь-якої особи, не залежно від того, чи є вона представником органів зовнішніх зносин іноземних держав чи офіційним представником інших суб'єктів міжнародного права. Викраденням особи, яка має міжнародний захист, є незаконне, неконтрольоване потерпілим (вчинене проти його волі або з її ігноруванням) переміщення його з місця його перебування в будь-яке інше місце.

Передбачена ч. 2 ст. 444 КК погроза може виражатись: 1) у психічному впливі на осіб, які користуються міжнародним захистом, з метою їх залякування і зміни їх поведінки; 2) в інформуванні суб'єктів міжнародного права про наміри (дійсні чи вигадані) виконати агресивні дії, передбачені ч. 1 ст. 444 КК. Реальність сприйняття погрози адресатом не є обов'язковою її ознакою.

7. Осудність як обов'язкова ознака суб'єкта передбаченого ст. 444 КК злочину характеризує здатність особи під час вчинення нею будь-якої (однієї чи декількох) з передбачених ст. 444 КК дії розуміти її зміст і значення, повною або неповною мірою усвідомлювати її та керувати нею. Визнання мінімального віку у 16 років ознакою суб'єкта злочинів проти осіб та установ, що мають міжнародний захист, є обґрунтованим рішенням, яке адекватно відображає факт нездатності адекватного сприйняття підлітками змісту та характеру складної сфери міжнародних відносин.

8. Злочини проти осіб та установ, що мають міжнародний захист, належать до «прямоумисних», на що вказує: 1) наявність спеціальної мети; 2) опис характерних дій, які можуть бути лише умисними (напад, викрадення, позбавлення волі, погроза); 3) конструювання їх складів за типом формальних (ч. 1) й усічених (ч. 2). Усвідомленням винного охоплюються в загальних рисах властивості предмета злочину (житлового чи службового приміщення особи, яка має міжнародний

захист), статус потерпілого (особа, яка має міжнародний захист), фактичний зміст і незаконність вчинюваної ним дії (нападу, викрадення, позбавлення волі).

9. У широкій (семантичній) інтерпретації мета провокації війни означає наявність у винного в момент вчинення злочину прагнення підбурити певних суб'єктів міжнародного права до рішення про розв'язання війни або до реалізації цього рішення (якщо це рішення вже ухвалене). У вузькому розумінні цією метою є прагнення підбурити міжнародний збройний конфлікт, досягти виникнення певного виняткового стану у відносинах між суб'єктами міжнародного права. Мета провокації міжнародних ускладнень охоплює прагнення винного схилити будь-яких суб'єктів міжнародного права (серед яких Україна може й не бути представлена) вчинити дії, які можуть призвести до погіршення або припинення відносин між ними, викликати спори, суперечності, розбіжності у відносинах взагалі або в окремій сфері.

10. Кримінально-правову оцінку діяння за ст. 444 КК як злочину проти осіб чи установ, що мають міжнародний захист, зумовлює встановлення у вчиненому наявності ознак, які визначають його характер як злочину проти міжнародного правопорядку: певного безпосереднього об'єкта злочину; потерпілого (фізичної особи, яка має міжнародний захист); предмета (житлового або службового приміщення особи чи установи, що має міжнародний захист); спеціальної мети посягання. За цими ознаками при кваліфікації здійснюється й розмежування складів злочинів проти осіб чи установ, що мають міжнародний захист, та складів зі спільними ознаками: нападу на представника адміністрації установи виконання покарань (ст. 392 КК), розбою (ст. 187 КК); незаконного проникнення до житла із застосуванням насильства чи з погрозою його застосування (ч. 2 ст. 162 КК); бандитизму (ст. 257 КК); участі в складі не передбачених законами України воєнізованих або збройних формувань у нападі на підприємства, установи, організації чи на громадян (ч. 4 ст. 260 КК); підбурювання до розв'язування агресивної війни (ч. 4 ст. 27, ст. 437 КК).

11. Типовою формою примусового впливу, який визначає зміст кримінальної відповідальності за напади на житлові чи службові приміщення осіб, що мають міжнародний захист, викрадення, позбавлення волі таких осіб та може бути використаний для досягнення цілей кари, виправлення засуджених, запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так і іншими особами, є ізоляція засудженого та поміщення його на певний строк (від 3-х до 8-ми років) до кримінально-виконавчої установи закритого типу. Межі державного примусу, передбачені в Україні за погрози здійснити такі дії: виправні роботи на строк від 6-ти місяців до 2-х років, арешт на строк від 1 до 3-х місяців, обмеження волі на строк від 1 до 3-х років, позбавлення волі на строк від 1 до 2-х років. Згідно зі ст. 54 КК, засуджений за ч. 1 ст. 444 КК, може бути позбавлений військового, спеціального звання, рангу, чину за вироком суду або кваліфікаційного класу.

12. Хоча нижня межа санкції ч. 1 ст. 444 КК достатньо адекватно відображає характер і ступінь суспільної небезпеки злочинів проти осіб та установ, що мають міжнародний захист, але її верхня межа є помітно нижчою порівняно із санкціями, встановленими за кваліфіковані види викрадення чи незаконного позбавлення волі людини, а тому потребує змін (підвищення до 12-ти років позбавлення волі).

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Ральченко І. М. Кримінальна відповідальність за злочини проти осіб та установ, що мають міжнародний захист (досвід порівняльно-правового аналізу) [Електронний ресурс] / І. М. Ральченко // Форум права. – 2015. – № 3. – С. 194–199. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2015_3_35.pdf.
2. Ральченко І. М. Злочини проти осіб та установ, що мають міжнародний захист: деякі проблеми національно-правової імплементації / І. М. Ральченко // Visegrad Journal on Human Rights. – 2015. – № 2. – С. 155–160.
3. Ральченко І. М. Проблемні питання встановлення змісту об'єкта злочинів проти осіб та установ, що мають міжнародний захист / І. М. Ральченко // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. – 2015. – № 2 (57). – С. 169–177.
4. Ральченко І. М. Мета провокації війни як ознака злочинів проти осіб та установ, що мають міжнародний захист: проблеми встановлення змісту та значення / І. М. Ральченко // Вісн. Харк. нац. ун-ту внутр. справ. – 2015. – № 2 (69). – С. 117 – 122.
5. Ральченко І. М. Кваліфікація злочинів проти осіб та установ, що мають міжнародний захист (деякі питання розмежування складів злочинів та конкуренції норм) / І. М. Ральченко // Митна справа. – 2015. – № 4. – частина 2. – С. 60–66.
6. Ральченко І. М. До питання про генезис відповідальності за злочини проти осіб та установ, які мають міжнародний захист / І. М. Ральченко // Право і безпека. – 2015. – № 3 (58). – С. 93–97.
7. Ральченко І. М. До проблеми соціально-правової обумовленості криміналізації злочинів проти осіб та установ, що мають міжнародний захист [Електронний ресурс] / І. М. Ральченко // Від громадянського суспільства – до правової держави : міжнар. конф. молодих вчених та студентів, 24 квітня 2015 р., м. Харків : Зб. тез доповідей. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2015. – С. 334–338. – Режим доступу : <http://dspace.univer.kharkov.ua/handle/123456789/10505>.
8. Ральченко І. М. Напад на службові або житлові приміщення осіб, що мають міжнародний захист (проблеми науково-теоретичної інтерпретації змісту та ознак діяння) / І. М. Ральченко // «Актуальні проблеми кримінального права та кримінології у світлі реформування кримінальної юстиції : зб. матер. міжнар. наук.-практ. конф. [22 травня 2015 р., м. Харків] / МВС України; Харк. нац. ун-т внутр. справ; Кримінолог. асоціація України. – Х. : ХНУВС, 2015. – С. 70–71.
9. Ральченко І. М. Законодавчі класифікації злочинів та їх значення для кримінальної відповідальності за ст. 444 КК України / І. М. Ральченко // Актуальні проблеми кримінального права та процесу : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Кривий Ріг, 12 червня 2015 р.). – Кривий Ріг : Донецький юрид. ін-т МВС України, 2015. – С. 162–165.
10. Ральченко І. М. Кримінальна відповідальність за злочини проти осіб та установ, що мають міжнародний захист: історія становлення / І. М. Ральченко // Сучасні тенденції в юридичній науці України та зарубіжних країн : Матеріали

міжнар. наук.-практ. конф., м. Запоріжжя, 26–26 вересня 2015 р. – Запоріжжя : Запоріз. міська гром. організація «Істина», 2015. – С. 81–85.

11. Ральченко І. М. Деякі проблеми диференціації кримінальної відповідальності за злочини проти осіб та установ, що мають міжнародний захист / І. М. Ральченко // Актуальні проблеми застосування кримінального законодавства : матеріали круглого столу (Київ, 5 листоп. 2015 р.) / відп. ред. О. С. Стеблинська. – К. : Державна пенітенціарна служба України, Інститут кримінально-виконавчої служби, 2015. – С. 199–201.

12. Ральченко І. М. Покарання за злочини проти осіб та установ, що мають міжнародний захист (проблеми вдосконалення санкцій ст. 444 КК України) / І. М. Ральченко // Актуальні питання кримінального права, кримінального процесу та криміналістики (на вшанування пам'яті Ганса Гросса) : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 29 січня 2016 р.). – Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2016. – С. 49–50.

АНОТАЦІЇ

Ральченко І. М. Кримінальна відповідальність за злочини проти осіб та установ, що мають міжнародний захист (ст. 444 КК України). – *На правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право. – Харківський національний університет внутрішніх справ, Харків, 2016.

Досліджено підставу кримінальної відповідальності за передбачені ст. 444 КК злочини проти осіб та установ, що мають міжнародний захист. Обґрунтовано соціально-політичну зумовленість її встановлення, а також відповідність заборони вказаних посягань науково обґрунтованим чинникам криміналізації. Здійснено порівняння ст. 444 КК з подібними нормами кримінально-правових актів іноземних держав.

Розглянуто об'єкти злочинів, передбачених ст. 444 КК. Надано змістовну характеристику їх предмета (службові та житлові приміщення) і потерпілих (особи, які мають міжнародний захист). Розкрито зміст та ознаки діянь «напад», «викрадення особи», «незаконне позбавлення волі», «погрози», запропоновані їх авторські дефініції. Проаналізовано ознаки суб'єкта та суб'єктивної сторони передбачених ст. 444 КК злочинів, зміст їх цілей «вплив на характер діяльності», «провокація війни чи міжнародних ускладнень».

Визначено проблемні питання кваліфікації злочинів за ст. 444 КК. Надано оцінку передбачених нею санкцій.

Ключові слова: особа, яка має міжнародний захист; міжнародний правопорядок; кримінальна відповідальність; криміналізація; кваліфікація; напад на приміщення; мета провокації війни; санкція.

Ральченко И. Н. Уголовная ответственность за преступления против лиц и учреждений, имеющих международную защиту (ст. 444 УК Украины). – *На правах рукописи.*

Диссертация на соискание учёной степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.08 – уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право. – Харьковский национальный университет внутренних дел, Харьков, 2016.

В работе исследованы вопросы уголовной ответственности за преступления против лиц и учреждений, имеющих международную защиту (ст. 444 Уголовного кодекса Украины). Обоснована социально-политическая обусловленность ее установления в уголовном законодательстве Украины, соответствие запрета на совершение указанных посягательств научно обоснованным факторам (основаниям, принципам, поводам) криминализации общественно опасных деяний. Сопоставлены положения ст. 444 УК Украины и подобных ей норм уголовно-правовых актов иностранных государств. Указаны оптимальные способы национально-правовой имплементации международно-правовых актов, предусматривающих защиту официальных представителей субъектов международного права.

Исследован предусмотренный ст. 444 УК состав преступления как единственное и законное основание уголовной ответственности за преступления против лиц и учреждений, имеющих международную защиту. Рассмотрены объекты этих преступлений. Осуществлена характеристика их предмета (служебные и жилые помещения) и потерпевших (лиц, имеющих международную защиту). Раскрыты признаки деяний «нападение», «похищение человека», «незаконное лишение свободы», «угрозы», предложены их авторские дефиниции.

Проанализированы признаки субъекта и субъективной стороны предусмотренных ст. 444 УК преступлений. Раскрыто содержание целей преступления: «влияние на характер деятельности», «провокация войны или международных осложнений», определено их значение для реализации уголовной ответственности, согласно ст. 444 УК Украины.

Рассмотрены проблемы квалификации деяний, имеющих признаки преступлений, ответственность за совершение которых предусмотрена ст. 444 УК. Изучены и проанализированы признаки, позволяющие в процессе уголовно-правовой оценки разграничить составы преступления против лиц и учреждений, имеющих международную защиту и составы преступлений со схожими признаками.

Дана оценка предусмотренным в ст. 444 УК санкциям и средствам дифференциации уголовной ответственности.

Определены перспективные направления дальнейшего совершенствования ст. 444 УК.

Ключевые слова: лицо, имеющее международную защиту; международный правопорядок; уголовная ответственность; криминализация; квалификация; нападение на помещение; цель провокации войны; санкция.

that Are under International Protection (the Art. 444 of the Criminal Code of Ukraine). – *Published as manuscript.*

The thesis for a candidate's degree by the specialty 12.00.08 – criminal law and criminology; penal law. – Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, 2016.

The grounds of criminal liability for the offenses against persons and institutions that have international protection under the Art. 444 of the Criminal Code have been studied. Social and political conditionality of its establishment and compliance of the prohibition of these assaults with the scientifically substantiated factors of criminalization has been grounded. Comparison of the Art. 444 of the Criminal Code and similar norms of the criminal acts of foreign states has been accomplished.

The objects of crimes under the Art. 444 of the Criminal Code have been considered. Content characteristics of their subject (office and residential premises) and victims (persons under international protection) have been provided. The features of the acts of «assault», «kidnapping», «illegal imprisonment», «threats» have been revealed; their author's definitions have been suggested. The features of the subject and the subjective side of the offenses under the Art. 444 of the Criminal Code, content of their objectives «impact on the character of the activity», «provoking a war or international complications» have been analyzed.

The problems of qualification of the crimes under the Art. 444 of the Criminal Code have been determined. The assessment of the stipulated by it sanctions has been provided.

Key words: a person under international protection; international legal system; criminal liability; criminalization; qualification; assault on the premises; purpose of provoking a war; sanction.

Підписано до друку 5.02.2016 р. Папір офсетний. Друк офсетний.
Формат 60х84/16. Умов. друк. арк. 0,9. Обл.-вид. арк. 0,9.
Наклад 100 прим.

Видавець і виготовлювач –
Харківський національний університет внутрішніх справ,
пр-т Льва Ландау, 27, м. Харків, 61080.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3087 від 22.01.2008.

Друкарня Харківського національного університету внутрішніх справ
61080, м. Харків, пр-т Льва Ландау, 27.